

FRA DE ÆLDRE KONGELIGE BOGSAMLINGER

AF H. O. LANGE

DET er med underlige Følelser, at en Bogven tænker paa, hvad der vel kan have været af smukke og interessante Bøger og Haandskrifter i de danske Kongers Besiddelse før Frederik III's Tid. Det nuværende kongelige Bibliotek skylder jo Frederik III sin Grundlæggelse; men der er mange Vidnesbyrd om hans Forgængeres Interesse for Videnskab og Litteratur og om, at de har samlet Bøger. *Werlauff* har i sin Bog om det kongelige Biblioteks Historie, dette enestaaende Værk, der bør holdes højt i Ære af enhver dansk Bogelsker, samlet de spredte Efterretninger om Christian III's, Frederik II's og Christian IV's Biblioteker og nævner en Række Bøger, der har hørt til dem. Den overvejende Del af, hvad disse Konger havde samlet af Bøger og Haandskrifter, skænkede Christian IV Nytaarsdag 1605 til Universitetet som Nytaarsgave, og denne Samling blev holdt samlet i Universitetsbiblioteket som *Bibliotheca regia*, ja den synes endog at være bleven forøget, indtil Luerne fortærede den med saamange andre nationale litterære Skatte ved Københavns Ildebrand 1728.

Hvad Christian IV holdt tilbage 1605 til sit eget Brug, og

hvad der ellers ved Skæbnens Tilskikkelser er reddet af disse gamle Kongers Bøger, findes nu velsagtens udelukkende i det kongelige Bibliotek.

Disse Bøger findes nu spredte over hele Biblioteket, og de drukner ganske i Bogmasserne. Selv Werlauff, der for hundrede Aar siden indsamlede Materialet til sin Bog i et meget mindre Bibliotek, har kun kunnet give en meget ufuldstændig Liste over saadanne Bøger. Nu er de endnu vanskeligere at finde frem. Der er i de sidste Aar paabegyndt en systematisk Undersøgelse af hele den gamle Bogbestand for at registrere Bind, Exlibris, Ejernavne, og ad Aare vil der derved samles et fortrinligt Materiale af bibliotekshistorisk Værdi. Foreløbig er man givet Tilfældigheden i Vold, naar man ønsker at fremdrage Bøger af bestemte Grupper, der findes spredte i Biblioteket. Paa Grundlag af Noter, der er gjorte i Løbet af over tredive Aar, skal jeg her forelægge nogle Bøger, hvoraf de fleste hidtil ikke har været kendte, og henlede Opmærksomheden paa de prægtige Bind, der kendetegner nogle af dem som kongelig Ejendom.

Af Bøger, der har tilhørt Frederik I's Dronning SOPHIE, der fra Kongens Død boede paa Gottorp og fra 1540 paa Slottet i Kiel, hvor hun døde 1568, skal nævnes følgende.

I: *M. Luther*, Das schöne Confitemini an der zal der CXVIII Psalm ausgelegt. Wittenberg, Hans Luft, 1531. 4°.

Bindet, der desuden har indeholdt et andet, nu bortskaaret Skrift, er et veludført Helbind af brunt Kalveskind med et Midtornament og en Ramme i Blindtryk og Guld med Hjørneornamenter. Paa Forpermen findes trykt *Sophia V. G. G. Kö*. MDLII (o: S. von Gottes Gnaden Königinn). Ciseleret Guldsnit. Der

er Spor af, at Bindet har været forsynet med grønne Silkebaand til at binde over Forsnittet.

Denne Bog er først kommen i Dronningens Eje efter 1548, maaske i 1552, da hun lod den indbinde. Paa Titelbladets Bagside findes følgende to Notitser:

Thenne bogh hør albrychtt gøye tijl oc thenne fyck hann paa clausholm anno dnj mdxlvj (1546).

Denne bogh hør anne globsdater tyl och ga albrigt gø hyde den pa Clasholem y det ar man skref gods ar mdxlviii (1548).

II: I Aaret 1550 udgav en af Luthers Disciple, *Thilemann Krag* fra Luchow, der i 1546 havde været Præst i Kiel, et religiøst Skrift: Von dem Bilde Gottes in den ersten Menschen. Wittenberg. 4°.

Det kgl. Bibliotek ejer to Exemplarer af denne Bog. Det ene bærer paa Blad B₁ en trykt Dedikation til Dronning Sophie og til Hertug Adolph af Slesvig og Holsten, medens det andet har en trykt Dedikation til Kong Christian III og til Hertugerne Hans og Frederik af Slesvig og Holsten. Det første Exemplar er det, som Forfatteren oversendte til Dronning Sophie. Det er indbundet i et mørkebrunt Kalveskinds Helbind med en rig Ornamentering af Rammestykker i Blindtryk og et stort forgyldt Centrumsstykke i Pladetryk. Dette er trukket nedad for at give Plads for en ret klodset Inskription: Sophia Konin | gin zv | Dennemarken | vnd Norwegen | etc |; paa Siderne af Centrumsstykket staaer: Anno | 1550 |.

Det er ikke noget smukt Bind; det er overlæst og smagløst; men Forfatter og Bogbinder har sikkert gjort deres bedste for at glæde Dronningen.

Det andet Exemplar er Dedikationsexemplaret til Hertug Hans. Bindet er forskelligt fra det første, men ikke smukkere. Det bærer paa Forpermen følgende Indskrift, anbragt paa samme Maade:

Von Gottes Gna | den Iohan Her | tzoh zv Holst | ein etc |
Anno | 1550 |.

Paa Bogens Titelblad findes det danske Vaaben i Træsnit; dette er i begge Exemplarer koloreret.

III: Fra Kong CHRISTIAN III's Samling har Biblioteket de interessante „*Kantori*“-Bøger, der er en første Rangs musikhistorisk Kilde. Disse haandskrevne Nodebøger (Gl. kgl. S. 1872. 4°), der allerede omtales af Werlauff, er indbundne i pressede brune Kalveskinds Helbind med det danske Vaaben og andre Ornamenter i Blindtryk. Bindene bærer Aarstallet 1541. Et af Felterne i Rammestykket bærer Initialerne L. M., der enten peger paa Bogbinderens eller Træskærerens Navn. Disse Nodebøger har været anvendte ved Hoffets musikalske Underholdninger. Bindenes Ornamenter tyder ikke paa nogen udviklet Smag.

IV: I 1547 sendte *Johann Bugenhagen* til Kong Christian III et Exemplar af sin i samme Aar trykte Bog: *Wie es uns zu Wittemberg in der Stadt gegangen ist in diesem vergangen Krieg. Wittemberg, durch Veit Creutzer, 1547. 4°.*

Exemplaret bærer paa Titelbladet med Bugenhagens egen Haand følgende Tilskrift, som Bogbinderens Kniv har berøvet enkelte Bogstaver: Ich bitte meinen gn[e]digen herren hertzog Hans od[er] hertzog Adolph, das diese[lbe] seine gnad[en] wolte koni[gli]cher M. zusch[icken]. Og derunder: K. M. Herrn Christiano, konige zu Dennemarken etc. Pomeranus d. d. d.

Hertugerne *Hans* og *Adolph* var Christian III's yngre Brødre. Dette lille Skrift lod Kongen indbinde sammen med tre andre Skrifter, nemlig:

1) *Luis de Auilla*, Warhafftige Beschreibung des Teutschen Kriegs. Wulffenbüttel, durch Henningk Rüdem, 1552.

2) *Sebast. Besselmeyer*, Bericht des Magdeburgischen Kriegs. U. St. o. A. [1552].

3) Kaiserlicher Maiestadt Landtfriedt. U. St. (1550).

Det udmærket bevarede Bind er da uden Tvivl udført i København mellem 1552 og 1559 (Kongens Død). Det er i brunt Kalveskind over Træplader med rig Dekoration i Blindtryk i Tidens Smag. Det er forsynet med Hjørner og Centrumsstykke af Messing. Spænderne mangler.

V: Et andet Værk fra Christian III's Bogsamling er *Ludwig Rabus*, Historia der heyligen Gottes Zeugen, Bekennern und Martyrern. I-VI. Strassburg 1555-56. 4°.

Det er et Pragtexemplar, indbundet i Træplader beklædte med brunt Kalveskind; Perme og Ryg er rigt dekorerede med Guldtryk. De fem første Bind har paa Forsiden det danske Vaaben, paa Bind 1-4 staar Aarstallet 1556, paa Bind 5 1557. Centrumsstykkerne paa Bagpermene er forskellige. Forpermen paa Bind 6 har ikke det danske Vaaben og ikke Titel som de 5 første, den er rigt dekoreret som Bagpermene paa alle Bindene. De smukt ciselerede forgyldte Snit er alle i forskelligt Mønster. I Dekorationen af 4. Binds Forsnit indgaar Titelen: Der | vir | de ☉ | Teil | von | Mer | tte | rn ☉ |. Medens Guldet paa de 4 første Bind er blevet sort, straalder det paa de to sidste ganske friskt og kraftigt.

Ogsaa Dronning DOROTHEA, Christian III's Gemalinde (1511-71), har efterladt os enkelte Bøger. Her skal nævnes:

VI: *M. Luther*, Predigen über das erste Buch Mose. Wittemberg, Georg Rhaw, 1527. 4°.

Det smukke brune Kalveskinds Helbind er sikkert udgaaet fra samme Værksted som Nr. 1. I denne ret svære Kvant er der anvendt Træplader. Paa Forpermen er trykt: *A*V*G* || *D*K* Z*D* || *I*5*5*I*. Snittet er smukt ciseleret og forgyldt; foroven læses D K og forneden Z D || 15 51.

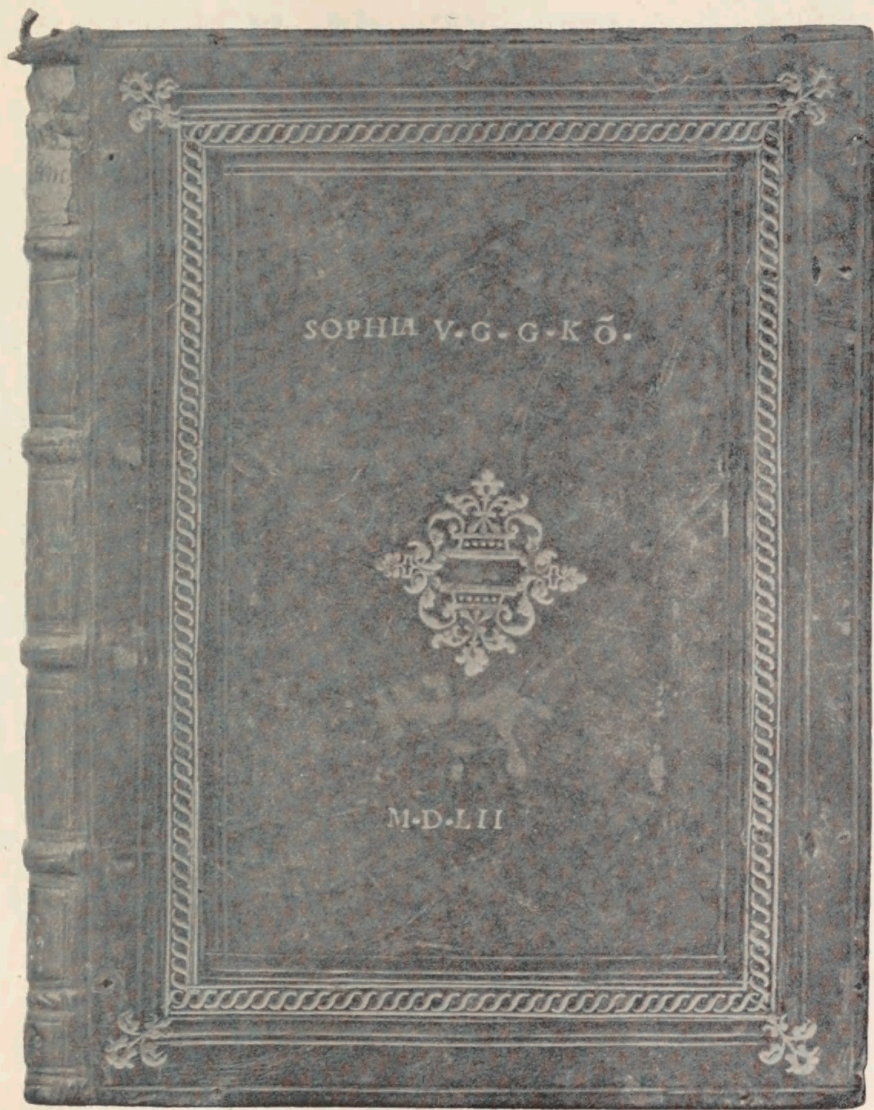
Som bekendt opstilledes Bøgerne paa den Tid med Snittet vendt udad, hvorfor Bogens Titel ofte blev prentet paa Snittet. Dette lod sig ikke gøre paa et smukt ciseleret Snit; derfor heftedes en Pergamentstrimmel paa Bagpermen og lagdes henover Snittet foroven, saa at den anden Ende kunde lægges løst ind under Forpermen. Messingspænderne er bevarede.

Paa en egen Maade møder vi Dronningens Personlighed i dette Bind. Bogen har været i en andens Besiddelse, førend Dronningen i 1551 lod den indbinde. En Del latinske Randnoter er stærkt beskaarne af Bogbinderen. Den tidligere Ejer har paa den tomme Bagside af sidste Blad skrevet følgende tyske Vers:

Betrübte hertzenn sollen suchen
Schone frawen mit weissen tuchen
Dar zw guten reynnischen weynn
Bedenncket mich die best ertzney seyn.

Og derunder en Slags Rebus som Symbolum eller Valgsprog:

Meyne hoffnung ist Gott
vnd die schone VI

Nr. 1.

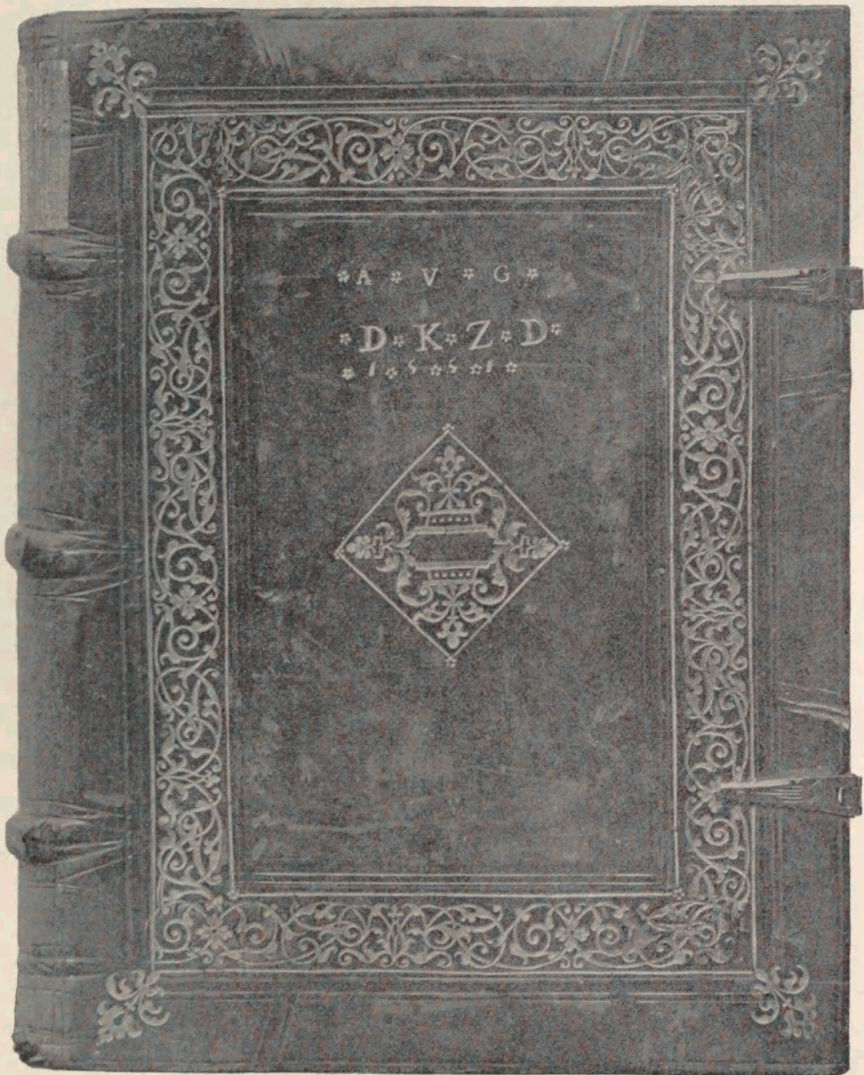
Nr. II.

Nr. III.

Nr. IV.

Nr. VI.

Nr. VI.

Nr. VII.

Disse ret kyniske Inskriptioner i en af Luthers fromme Bøger har Dronningen ikke villet taale i sin Bog, og hun har ladet den beskrevne Side sammenklæbe med et af Forsatsbladene. Desværre formaar jeg ikke at tyde Gaaden, hvem den Fyrstinde VI er, som den tidligere Ejer satte sit Haab til foruden til Gud.

VII: Et andet Bind fra Dronning Dorotheas Eje, der er udgaaet fra samme Bogbinders Haand, indeholder de to Bøger af *Luther*:

Das 14. und 15. Capitel S. Johannis gepredigt und ausgelegt. Wittemberg, Joh. Weis, 1539. 4°.

Das 16. und 17. Capitel S. Johannis gepredigt und ausgelegt. Wittemberg, Hans Frischmut, 1538. 4°.

Det er i brunt Kalveskind over Træplader med det samme Midtornament, ellers bestaar Dekorationen kun af Rammeliner i Blindtryk med Hjørneornamenter i Guld. Paa Forpermen læses i Guldtryk: D·K·Z·D·|·M·D·L·I (Dorothea Königinn zu Dänemark). Snittet er forgyldt og prægtigt ciseleret. Paa Forsnittet læses: ^{M·D}
D·K·Z·D Ligesom paa det andet Bind er Snitsiden forsynet
LI

med en Pergamentstrimmel, hvorpaa Titelen paa den første Bog læses. Aabenbart har vedkommende ikke været opmærksom paa, at der er to Bøger i Bindet.

Paa Forpermens Inderside findes smukt prentet:

15 M 51

Alles · in · Gots · Gewalt ·

E · H · Z · Meckelnburgk

Denne Indskrift hidrører fra Hertuginde *Elisabeth* af Meklenborg (1524-86), en Datter af Frederik I og Dronning Sophie

og Halvsøster til Christian III. Hun blev 1543 gift med Hertug *Magnus* af Meklenborg, der døde 1551. Hun vendte samme Aar tilbage til Danmark og har saa aabenbart faaet Bogen af Dronning Dorothea. 1556 blev hun gift med Hertug *Ulrich* af Meklenborg. Hendes eneste Barn i dette Ægteskab var Dronning Sophie, Frederik II's Ægtefælle. Maaske er Bogen kommen til Danmark sammen med de mange Bøger fra Hertug Ulrichs Eje, der nu findes i det kongelige Bibliotek.

VIII: *Johann Bugenhagen* sendte d. 22. Oktober 1546 til Dronning Sophie et Exemplar af *Luther's* tyske Oversættelse af det Nye Testamente, trykt af Hans Lufft i Wittenberg 1546, 4°. Bindet, der nu er stærkt medtaget, har oprindeligt straalet af Guld, og Snittet var smukt cisereret. Paa Titelbladet har Bugenhagen skrevet: M. G. Konigin. Joh. Bugenhagen Pomer. d. d. d., og paa Forsatsbladet har han skrevet:

ij. Ep. Johannis -

Der eltister, der auserweleten Frawen, vnd Iren kynderen, die Ich lieb habe in der warheit, vnd nicht allein Ich etc.

Es grussen dich die kynder deiner Schwester der auserweleten.

Gnedigste Konigin, Ewr Maiestat gedenche dran, das ich in der predigt diese kleine Epistel E. M. sonderlich befohlen habe, als ein Exempel der Edlen Frawen, die der heilige Johannes grusset auserwelete, vnd nennet ire Schwester auch auserwelete, wie man bei vns sagt, gnedige etc. Wie wol haben sie Ire kynder vnd freundschaft zu Christo gehalten, vnd das Evangelion helffen fordern etc.

Joh. Bugenhagen Pomer. d. Mdxlvj. 22. Octobris.

IX: Endnu skal omtales en lille Oktav: Testamenti Novi Editio vulgata. Lugduni, apud Ant. Gryphium 1578, som har tilhørt CHRISTIAN IV som Barn. Paa Forpermens Inderside, der her

afbildes, finder man forneden Aarstallet 1583; da var Christian IV 6 Aar gammel, og han har allerede da forsøgt at skrive sit Navn, men han naaede ikke længere end til *Christi*. Paa Bagpermens Inderside er Forsøget ikke heller lykkedes; der staar der med en lignende Barnehaand *Chistian*. Fra en senere Alder stammer Indskriften foroven: Christianus IIII Erwelter Printz zu Denemarck. Derunder har hans et Aar yngre Broder *Uwik* skrevet: Hertzog Huldrich.